

A jövő fenntartható közgazdaságtana*

Tóth Ferenc

Virág Barnabás (szerk.):

A jövő fenntartható közgazdaságtana

Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 494. o.

ISBN: 978-615-5318-28-3

A Magyar Nemzeti Bank könyvsorozatának legújabb kiadványa a Budapesten rendezett Eurázsiai Fórum felvezető rendezvényén került bemutatásra. Ebben az évben – Virág Barnabás szerkesztésében – „A jövő fenntartható közgazdaságtana” című könyv került publikálásra, amely egy hosszú távon is fenntartható gazdasági növekedés és fejlődés kérdéseit járja körbe. A könyv célja, hogy korunk sorsfordító időiben újszerű gondolatokkal végigvezesse az Olvasót a fenntartható jövőnket leginkább meghatározó témákon. A kötet másik célja, hogy hozzájáruljon a közgazdasági gondolkodás megújulásához, amely a 2008/2009-es válság után megkezdődött, ám egyelőre lassan halad.

A jelenlegi gazdasági prosperitásnak egyre súlyosabb ára van, ami szükségessé teszi a gazdasággal kapcsolatos gondolkodásunk megújulását. A könyv arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a huszonnegyedik órában vagyunk, ezért itt az ideje, hogy másképp gondolkozzunk gazdaságaink működéséről. A világgazdaság hatalmas fejlődést ért el a második világháborút követően. Emberek százmillióinak sikerült kilépnie a mélyszegénységből és a globális középosztály részévé válnia. Azonban ennek a fejlődésnek az lett az ára, hogy Földünk immár nem képes a világgazdaság környezeti terheinek elnyelésére. A bioszféra és az éghajlat drasztikus megváltozását a saját környezetében is érzi mindenki, miközben a gazdasági fejlődés szinte minden korábbinál magasabb adósságok és vagyoni különbségek mellett zajlik. A növekedést korábbi formájában nem csak hosszú, de már rövid távon sem lehet fenntartani.

Eközben elkezdődött a digitális forradalom, amely egyes vélemények szerint a következő száz évben olyan változásokat hozhat életünkben, mint amekkorát az emberiség története során eddig nem éltünk át. Ahhoz, hogy ezen körülmények mellett a világ ökológiai, társadalmi és pénzügyi szempontból is fenntartható pályán fej-

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Tóth Ferenc a Magyar Nemzeti Bank Monetáris politikáért és közgazdasági elemzésekért felelős ügyvezető igazgatójának tanácsadója. E-mail: tothf@mnbb.hu

lődjön, alapvetően másként kell gondolkodnunk, mint azt az elmúlt évszázadokban tettük. Ebben a megújulási folyamatban elkerülhetetlenné vált a közgazdaságtan megújítása is, amelynek, mint a gazdaságok működéssel foglalkozó tudománynak, központi szerepet kell játszania.

Ezen problémára a könyv néhány konkrét példát is említ. Közgazdasági kurzusok egyik alaptézise, hogy a gazdasági kibocsátás megfelelő nyersanyagok felhasználása mellett a humán és fizikai tőke valamilyen optimális interakciójának eredményeként áll elő. Csak széljegyzetként esik arról szó, hogy ezen termelési folyamatnak vannak a természeti környezetre gyakorolt kedvezőtlen hatásai (ún. negatív externáliák). Ezzel szemben a valóságban azt látjuk, hogy ezek a mellékhatások tönkre tehetik az egész világot, maga alá temetve mindent, amit eddig Föld bolygónak, vagy világgazdaságnak hívtunk. Már az első órákat azzal kellene kezdeni, hogy a természeti tőke a gazdaság működéskének egyik alappillére, aminek megőrzése és fejlesztése ugyanolyan fontos, mint a humán és a fizikai tőkéről tanultak esetében.

Hasonló probléma a GDP mint elsőszámú gazdasági mutató misztifikálása. A gazdaságpolitika óráktól kezdve, a politikusi megnyilatkozásokon át a pénzügyi elemzésekig a minél magasabb GDP-növekedés elérése mindent felülíró célként jelenik meg. Közben a GDP mint statisztikai mutató semmilyen információval nem szolgál a gazdasági működés mögött álló finanszírozási folyamatok alakulásáról, a társadalmi egyenlőtlenségek változásáról vagy éppen a természeti környezetre gyakorolt hatásokról. A világ egy olyan mutatót használ legfontosabb célváltozóként, amely a hosszú távú fenntarthatóság és egy ország jólétének felmérésére és megítélésére valójában nem alkalmas.

A könyv szerzői szerint a jövőben legalább öt nagy, globális fenntarthatósági kihívással kell szembenéznünk. Ilyenek a gazdasági és társadalmi életünk fenntarthatatlan ökológiai következményei, a demográfiai átalakulás, a rohamos léptekben zajló technológiai fejlődés hatásai, a geopolitikai kihívások, valamint a pénz digitálissá válásának folyamata.

Az első kiemelt kihívás – a természeti erőforrások kimerülése és a túlnépesedés – olyan problémákhoz vezet, amelyek megkérdőjelezik a korábbi *növekedési modellek és pályák fenntarthatóságát*. Ezen problémák kezeléséhez a gazdaságszervezéstől kezdve a pénzügyi befektetéseken és az adórendszeren át a társadalmi attitűdökig egy sor területen sürgős változásokra van szükség. A könyvben bemutatásra kerül a zöld növekedés keretrendszere. A termelési és fogyasztási láncon belül organikus együttműködést kell elérni, ami egyaránt magában foglalja az energia-mix átalakítását, a fogyasztói szokások megváltozását, a beruházások és innovációk célzott ösztönzését, valamint a tudatos és teljes körű hulladékkezelést és újrahasznosítást is. Az ösztönzők alapvető módosítását kell elérni, melynek során a környezeti terhelés valós költségének be kell épülnie a gazdasági döntésekbe. Ennek egyik lehetősége

az erős szabályozói beavatkozás, aminek megtervezése komoly kihívást jelent majd, hiszen a gazdaság működésébe való hirtelen beavatkozás rendszerint rövid távú növekedési áldozattal járhat.

Várható a *zöld adózás* széleskörű elterjedése, ami hozzájárul a globálisan jelentkező környezetszennyező tevékenységek megfékezéséhez. A zöld adók, amelyek költségszerűbbé teszik a környezetre káros tevékenységek folytatását és ugyanakkor ösztönzik a környezetszennyező tevékenységet kiváltó megoldások kifejlesztését és alkalmazását, a jövőben a költségvetések bevételeinek egyre nagyobb részét adhatják. A zöld gazdaság egy sajátos eleme a zöld finanszírozás, aminek jelentőségét jól érzékelteti, hogy a Világbank becslése szerint az elkövetkező évtizedekben 89 ezer milliárd dollár összegű infrastrukturális beruházást kell végrehajtani ahhoz, hogy elérhető legyen a párizsi klímaegyezményben kitűzött cél, azaz hogy az átlaghőmérséklet növekedése ne haladja meg a két Celsius-fokot. Sürgősen választ kellene találni arra az alapvető kérdésre, hogy mindezt ki és milyen módon fogja finanszírozni. Az infrastrukturális fejlesztésekben hagyományosan aktív kormányzatok többsége már jelenleg is a magas adósság problémájával küzd, miközben a magánszféra szereplői korábban is csak vonakodva finanszíroztak hosszú távon megtérülő, komoly kockázatokkal bíró projekteket.

A *demográfia* tekintetében régióként eltérő kihívásokkal szembesülünk. A világ népességszáma 1950-ben még csak 2,5 milliárd főt tett ki, 2015-ig háromszorosára emelkedett, 2050-ben pedig már a 10 milliárd főt is megközelítheti a Föld lakosainak száma. Az ENSZ előrejelzése szerint a Föld népessége 2100-ig tovább emelkedik és 11 milliárd fővel érheti el a maximumot. A demográfiai trendek azonban közel sem oszlanak majd meg egyenletesen. Európában és a fejlett világ nagy részében a népességszám csökkenése és a társadalmak öregedése okoz majd kihívást, miközben Afrikában növekedhet a legnagyobb mértékben a népesség, valamint Dél-Amerika és Ázsia egyes régióiban is folytatódik a dinamikus növekedés. Közben még általánosabb jelenséggé válik, hogy a népesség egyre nagyobb hányada él majd városokban. Beköszönt a megvárosok kora, ahol a városok köré a gazdasági és társadalmi élet, az innovációk, a magasszintű oktatás, a közlekedési rendszerek minden korábbinál erősebb, komplexebb ökoszisztémája szerveződik. A demográfiai változások erőteljes gazdasági – és több más területen is jelentős – következményekkel járhatnak a fejlett és a kevésbé fejlett régiókban egyaránt: növelhetik a környezeti terhelést, átalakíthatják az adórendszereket, a munkaerőpiacot, hatással lehetnek a munkatermelékenységre, megváltoztathatják a fogyasztási és a megtakarítási rátákat, a növekedés szerkezetét, de még az infláció és ezen keresztül a monetáris politika esetében is hosszan tartó hatások jelenthetnek meg.

A jövő egyik nagy kérdése, hogy a hétköznapi emberek képesek lesznek-e lépést tartani a *technológia* viharos gyorsaságú átalakulásával, tudják-e kezelni ennek komoly társadalmi-gazdasági hatásait. A robotizáció és a mesterséges intelligencia

elterjedése csökkenti a munkaerőigényt és lerövidíti a termelési láncok hosszát. A szolgáltatások digitalizálódása lehetővé teszi ezek egyre távolabbi elérését, és várhatóan ez esetben is az alacsonyabb bérköltségű, feltörekvő országok nyújtják majd a szolgáltatások nagyobb részét. Elméletileg a technológiai fejlődés következtében az emberiség számos olyan problémára találhat megoldást, amelyekkel évszázadok óta próbálkozott (gondoljunk pl. az eddig gyógyíthatatlan betegségek gyógyítására, a várható, egészségesen eltöltött élettartam jelentős növelésére, az űrkutatásra vagy épp a környezetvédelemre). Azonban, ha elveszítjük a kontrollt, könnyen a meglévő társadalmi és gazdasági alapokat romboló folyamatok indulhatnak be.

A technológiai forradalmak időszakát legtöbbször a *társadalmi egyenlőtlenség* növekedése jellemezte. A világ jelentős részén jelenleg is nagy vagyoni és jövedelmi különbségeket láthatunk. A probléma feloldásában központi szerepet kell, hogy kapjanak a folyamatosan megújuló és a gazdasági igényekhez alkalmazkodó oktatási és képzési rendszerek. A jövő munkahelyei egyre inkább kreativitást, kritikus gondolkodást, valamint fejlett szociális készségeket fognak igényelni, így az alapvető informatikai tudás megszerzése mellett ezekre a képességekre érdemes az oktatás-fejlesztés során koncentrálni.

Az *információ* világunk új nyersanyagává válik, míg az adat lesz az „új olaj”. Gazdasági és társadalmi kapcsolataink egyre nagyobb szelete kerül át a virtuális térbe. Az adatok gyűjtéséből a vállalatok és a fogyasztók is profitálhatnak, de az adatok tulajdonlásával, keletkezésével és tárolásával kapcsolatos kockázatok is megnövekednek. Az adatok védelmére, fenntartható felhasználására és az inkluzív digitalizáció elérésére vállalati és szabályozói szinten is meg kell találni a megfelelő válaszokat.

A könyv egyik kiemelt fejezete a *pénz jövőjéről* szól, amire érthető módon egy központi bank kitüntetett figyelmet fordít. Ennek egyik oka az, hogy – valószínűsíthetően, az IT szektor után – a pénzügyi közvetítés lehet az egyik első olyan ágazat, ahol leggyorsabban megvalósul a digitális átállás. A jövő pénze – hosszabb távon – egészen bizonyosan teljes mértékben digitális lesz. A megvalósítást illetően azonban még több versengő megoldás van a döntéshozói asztalokon. Nem dőlt még el, hogy a digitális pénz csak a pénz fizikai formájának átalakulását jelenti, vagy tartalmi szempontból is egy teljesen új pénzügyi rendszerbe lépünk át. A folyamat már elkezdődött. Talán észre sem vesszük, de már manapság is több szolgáltatásért pénz helyett információkkal „fizetünk”.

A könyv külön elemzi a pénzügyi rendszer szerepét a fenntartható fejlődésben. A pénzügyi közvetítés elmúlt évszázadaiban általánosan jellemző volt a fizikai fedezetek kiemelt szerepe. A 70-es évekig még a devizák is átválthatók voltak aranyra, míg a hitelezés jelentős részét napjainkig a fizikai fedezet (pl. lakás vagy gépsorok) mellett nyújtott kihelyezések adják. A jövőben a fedezetet is egyre inkább az információk jelentik. Ez nagy lehetőséget jelent majd a már napjainkban is óriási

adatbázisokkal rendelkező BigTech-cégek számára, amelyek komoly versenytársai lehetnek a tradicionális bankoknak.

A következő nagy kihívás a *geopolitika* terén jelentkezik. A 2007-ben indult pénzügyi és gazdasági válságig tartó hiperglobalizációt követően a legfontosabb geopolitikai trend az egypólusú világrend felől a multipolarizáció felé történő elmozdulás lehet. Új együttműködések, új gondolkodási formák, új megoldások, új értékrendek alakulnak ki. A legfontosabb új együttműködés Európa és Ázsia mélyülő kapcsolatrendszerével létrejövő Eurázsia lehet. Ebben a folyamatban a közép-kelet-európai térség és kiemelten Magyarország a geopolitikailag egyre fontosabbá váló Eurázsiai kontinens kapuja lehet. A 21. században a hálózatok és fúziók összekapcsolt világában élünk majd, amelyben a holisztikus megközelítési mód tekinthető a legfontosabbnak.

Megváltozik a globalizáció eddigi formája is. Amíg az '80-as és '90-es években a globalizáció leginkább az áruk és tőke gyorsuló és szélesedő áramlását jelentette, addig a 2000-es évek első évtizedeiben megtanulhattuk, hogy a munkaerő is egyre mobilabbá vált. A jelen kor a szolgáltató szektor globalizálódásáról szól, miközben már körvonalazódik a jövő nyersanyagáért, az információért folyó éles, globális verseny. Ahogy a pénzügyi és gazdasági élet egyre nagyobb szelete kerül át a virtuális térbe, a megszerezhető információk egyre fontosabb „termékké” válnak. Közben a munkapiacra új foglalkoztatási formák is megjelennek majd. Egyre nagyobbá válik a – munkájukat a digitális térben végző, fizikailag nem egy-egy országhoz vagy városhoz kötődő – digitális nomádok tábora. Azok az országok, amelyek leggyorsabban lesznek képesek megnyerni ezen új típusú munkavállalókat, komoly versenyelőnyre tehetnek szert.

Végül, de nem utolsó sorban, a *közgazdaságtan alapvető megújulását* is összegzően érinti a könyv. A fenntartható fejlődést övező vitákban folytatni kell a közgazdaságtan elindult megújulási folyamatát. A közgazdaságtan megújulásának részeként új mérőrendszerre lesz szükségünk. A jelenlegi gazdasági mutatók, pl. a GDP, nem mérik pontosan a jólétet, hiszen nem képesek számszerűsíteni olyan szubjektív tényezőket, mint például a boldogságérzetet. Emellett – egyebek között – figyelmen kívül hagyják a korlátozottan rendelkezésre álló természeti erőforrások szerepét, illetve az ökológiai fenntarthatóság kérdését. Már megkezdődött az említett hiányosságokat kiküszöbölő mutatószámok fejlesztése. A fentiekből következően teljesen új alapokra kell helyezni a nemzeti számlák rendszerét is, amihez egy közös nyelvet beszélő multidiszciplináris jóléti és fenntarthatósági tudomány létrejötte szükséges, amely integrálja a pszichológia, a szociológia, a játékelmélet, a hálózat kutatás, a geotudományok vagy épp a politológia eredményeit. Már a közeljövőben is óriási, valós időben rendelkezésünkre álló adatbázisokkal és a mainál sokkal nagyobb és gyorsabb számítási kapacitásokkal rendelkezhetünk. A könyv szerzői az optimisták közé tartoznak és megítélésük szerint a méréstudomány fejlődése, illetve a társtu-

dományok eredményeinek integrálása egy új aranykort is hozhat a közgazdaságtan számára.

Befejezőként kiemelendő a könyv egyik legnagyobb értéke, hogy színes elemzései mellett kérdéseivel mélyen elgondolkodtat, saját válaszaink megtalálására ösztönözve. Többek között ezért is ajánlott minden olyan Olvasónak, aki számára fontos fenntartható jövőnk alakítása.